

ՆԵՐՍԷՍ ԼԱՄԲՐՈՆԱՑԻ՝ ԱՐԲԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՏԱՐՍՈՆԻ

Ներսէս Լամբրոնացու աշակերտներից Գրիգոր Սկեւոացի վարդապետը, այդ շրջանի մեր նշանաւոր մատենագիր, բանաստեղծ, ծաղկող, երաժիշտներից մէկը այսպէս է բնութագրում իր ուսուցչին:

«Մերկերին հագցնում էր, հիասքափուածներին սփոփում, տկարներին պաշտպանում, զրկեալներին օժանդակում, որբերին սնուցանում»:

Մեր հենքը նրան դեռ կենդանութեան օրօք անուանել են «տիեզերալոյս վարդապետ», «Ջահ լուսապայծառ» «Հայր որբոց», «Ճոխիմաստ եւ շնորհափայլ», «սուրբ», «աստուածամերձ փահանայ»:

Հայր Ղեւոնդ Ալիշանը (1820-1901) գրում է. «Սքանչացած հիանում եմ մեր եկեղեցու եւ դպրութեան՝ Աստուծոց շնորհուած անկողոպուտ գանձ Ներսէս Լամբրոնացու, ինչպէս եւ նրա անուանատու Ներսէս Կլայեցու (Շնորհալու) վրայ ... Գրիգոր Լուսաւորչից եւ Սահակ Պարթեւից յետոյ Կլայեցին իբրեւ Կաթողիկոս հաւասարում է նրանց, իսկ Լամբրոնացուն՝ հաւասար կամ մերձաւոր (գոնէ Կիլիկեան հայոց թագաւորութեան շրջանում) ... ոչ ոք չի երեւում: Գուցէ եւ ամբողջ Հայաստանում ոչ ոք չէր կարող հաւասարուել նրան, որ 46 տարուայ կարճատեւ կեանքի ընթացքում ունենար այդքան պէս-պէս շնորհափայլութիւններ եւ արգասաւոր գործեր ... Քանզի ո՞վ փանքեմք տարեկանում ... եպիսկոպոս կարգուեց եւ յիշատակարաններում «Տիեզերական վարդապետ անուանուեց»:

Իր սրբակենցաղ վարժութեամբ, հանճարեղ էութեամբ եւ անհուն իմաստութեամբ անուանի եղաւ նաեւ օտարների մէջ, որոնցից ոմանք նրան համեմատեցին Կիլիկոնի եւ Դիմոսքենէի, շատերը՝ Քրիստոնէական եկեղեցու մեծ

հայրեր՝ Յովհան Ոսկեբերանի եւ Գրիգոր Աստուածաբանի հետ:

Լեւոն Բ. Մեծագործին (թագաւորել է 1198-1219թթ) գրած իր նամակից եւ այլ աղբիւրներից յայտնի է, որ լատին, յոյն եւ ասորի վարդապետները նրան անուանում էին «երկրորդ Պօղոս առաքեալ», «Պօղոս Բ. Տարսնացի»: Պօղոս Առաքեալը ծնունդով Տարսնացի էր եւ ժամանակին այնտեղ քրիստոնէութիւն է փարոզել:

Նա մանուկ հասակից արդէն լցուած էր երկնային շնորհներով եւ նման էր Աստծոյ հրեշտակի: Նրան տեսնողները զարմանում էին մանկան խելի, հիանում նրա առաքիւնութեան եւ իմաստութեան վրայ:

Փոքր ժամանակ, երբ նրան տանում են Կոստանդնուպոլիս (այժմ՝ Ստամբուլ), Բիւզանդիայի Մանուէլ կայսրը համոզում է մնալ իր մօտ, խոստանում մեծ պատիւներ եւ փառք: Երեխան կայսեր յորդորին պատասխանում է, որ եթէ այդ պատիւներն անցաւոր չը լինէին, ինքը կը լսէր կայսեր յորդորները եւ կ'ընդունէր: Բայց ինքը անանց պատիւների ու մեծութիւնների է ձգտում:

Այս պատասխանից կայսրն ու իր խորհրդականները ափիքերան զարմանում եւ հիանում են:

Ներսէս Լամբրոնացու հօրական պապերը Հայկ Նահապետից շառաւիղուած բնիկ Հայկազուններ էին, մօրական պապերը՝ Արշակունիներից եւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորչից սերուած Պահլաւունիներ:

Հայրը՝ Լամբրոն անառիկ քերդի եւ շրջակայ գաւառների տէր Օշին Ա-ի թոռն էր: Օշին Ա-ն Կիլիկիա էր գաղթել Արցախի Գանձակ ֆաղափից:

Մայրը՝ Ս. Ներսէս Շնորհալու եղբօր

դուստր Շահանդուխտ Պահլաունին էր: Հինգ եղբայր էին, երեք բոլոր: Աւագանի անունը Սմբատ էր:

Դեռեւս չծնուած, ծնողները ուխտում են նրան ընծայել եկեղեցուն: Բայց երբ ծնում է, ծնողները տեսնում են նրա հրաշալի ու արտասովոր գեղեցկութիւնն ու փարթամութիւնը, դժուար են իրենց ուխտը: Ափսոսում են այդպիսի գեղեցկադէմ երեխային կտրել աշխարհի վայելչութիւններից: Մտածում են եկեղեցուն ընծայեն իրենց նոր ծնունդի մէկ այլ գաւակի: Մինչ նրանք տատանում էին, մանուկը մահացու հիւանդացաւ, եւ ոչ մի բժիշկ որեւէ բան չը կարողացաւ անել երեխային փրկելու համար: Այս տեսնելով՝ մայրը մանկանը խանձարուրով վերցրեց տարաւ Լամբրոնի բերդի Սկեւոյի վանքը: Երեխային նոր ուխտով ընծայեցին Ս. Աստուածածին եկեղեցուն, որը շինել էր երեխայի հայրը՝ Օշին Բ-ն: Եւ մինչ ֆահանգ մանկան վրայ օրհնութիւն էր կարդում, երեխան սկսեց լաւանալ:

Սմբատի առաջին դաստիարակը մայրն էր, որին ժամանակակիցներն անուանում էին «ֆաջահաւատ», «երկիւղազարդ», «ամենաբարի», «կին ժրգլուխ եւ պսակ առն իւրոյ»:

Լամբրոնացու կենսագիրներին Սամուէլ Սկեւոյին նշում է, որ Սմբատը մօրը ջանքերով փոքր հասակից արդէն վարժուել էր «հելլենական դպրութեանը»:

Սմբատ մանուկը մի առ ժամանակ ուսանեց Սկեւոյի վանքում: Իր հոգեւոր դաստիարակն էր առաքինի եւ ճգնակեաց Յովհաննէս վարդապետը:

Ունենալով ուշիմ եւ խորագին միտք, քննադատ արտասովոր աշխատասիրութիւն՝ այստեղ, հետագային՝ նաեւ Հռոմկլայի բարձրագոյն դպրոցում, ստացաւ հիմնաւոր կրթութիւն: Նա լատին իմաստասէրներին ապշեցնելու չափ հմուտ էր լատիններէն ու յատկապէս յունարէն լեզուին, գիտէր

եբրայերէն, ասորերէն, դպտերէն (հին եգիպտերէն): Տասնվեց տարեկանում կորցրեց հօրը: Մահուան մահնում հայրը պատուիրել էր որդուն դարձնել Սկեւոյի վանքի վանահայր: Երբ երանելին այդ մասին տեղեկացաւ, ուզեց խոյս տալ վանահօր պաշտօնից, քանի որ մտադիր էր առանց եկեղեցական աստիճան ստանալու անմիջապէս ճգնաւոր դառնալ որեւէ անապատում: (Անքնակ վայրում հաստատուած վանք-մենաստան կամ կացարան, ուր ապրում էին ճգնաւորները առանձին-առանձին կամ խմբերով):

Նրա բարեպաշտ մայր Շահանդուխտ իշխանուհին, որ այդ օրերին պատրաստում էր ուխտ երթալ Երուսաղէմ, մտածեց մի կերպ խափանել որդու մտադրութիւնը: Նա որդուն տարաւ Ս. Ներսէս Շնորհալու մօտ, Հռոմկլայի վանք, որը այդ ժամանակ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսների նստավայրն էր:

Ս. Ներսէս Շնորհալին, տեսնելով պատանու աստուածային շնորհները, խելքն ու գիտելիքները, նրան ձեռնադրեց ֆահանայ եւ անուանակոչեց Ներսէս:

Մայրը մեկնեց Երուսաղէմ, որդին մնաց կաթողիկոսարանում, սովորեց Հռոմկլայի համալսարանում, արեւցաւ Ս. Ներսէս Շնորհալի հայրապետի աստուածահրաշ վարդապետութեան վտակներից, լրացրեց ուսման թերին, է՛լ աւելի բարգաւաճեց ու պարարտացաւ հոգով:

Պատանին սուրբ հայրապետին յայտնեց ճգնաւոր դառնալու իր փափագը: Ս. Ներսէս Շնորհալին նրան ուղարկեց Սեւեռան վանք, որտեղ ուսանեց Տիրացու մականուանեալ Ստեփանոս վարդապետ գիտնականին:

Իր վանական եղբայրները, տեսնելով երանելու մտքի պայծառութիւնը, հոգու վիթխարի ուժը, սուրբ վարքը, նրան յորդորեցին վերադառնալ Լամբրոն, զբաղուել ֆարոգչութեամբ՝ «ի պէտս

բազմաց»: 18-ամեայ Ներսէսը անսաց վանական եղբայրների հրամանին, եկաւ Լամբրոն եւ սկսեց ֆարոգել Աստուծոյ խօսքը: Քարոզչութեան մէջ եւս եղաւ երեսելի ու անձկալի: Նրա համբաւը շուտով հռչակուեց ամենուր:

Պատիւներից, պաշտօնից ու մեծարանքից փախչող Ներսէսին վանականներն ու աշխարհականները ամեն կողմից թախանձում էին ձեռնադրուել Լամբրոնի եպիսկոպոս, դռնալ Սկեւոյի վանքի վանահայր, ինչպէս պատուիրել էր լուսահոգի հայրը: Սակայն Ներսէսը նրանց ձեռքից խոյս տուեց-գնաց իր հոգեւոր հայր Յովհաննէս վարդապետի մօտ՝ Տորոսի լեռներում, ժեռակրա գետի հոսանքի մօտ գտնուող Սաղրուի Ս. Աստուածածին անապատը, ուր կար նաեւ Ս. Գեորգ անունով մի մատուռ:

Այստեղ, առանձնանալով իր փոքրիկ խցում, «տիւ ու գիշեր անձանձիր պարապում էր արտասուարուղիս մշտամբնունչ աղօթքներով, տփնութիւններով ու պահեցողութեամբ» (Միքայէլ Զամչեանց), Սուրբ Գրոց եւ Եկեղեցու հայրերի գործերի ընթերցանութեամբ, թարգմանութիւններով, ինքնուրոյն շարադրութիւններով:

Իսկ Կիրակիից-կիրակի գալիս էր եկեղեցի՝ Ս. Պատարագ մատուցելու:

Ժամանակակիցները միաբերան վկայում են, որ աղօթելիս նրա աչքերից արցունքի առուակներ էին հոսում:

Բազմաթիւ անգամներ իր սպասաւորները, ուտելիք բերելիս, տեսնում էին նրան աղօթելիս, իսկ նախորդ օրերին բերած ուտեստները դեռ հանգչում էին պատուհանին:

Երանելին Սաղրուի անապատում բազում հրաշք բժշկումներ կատարեց, շատերից հալածեց չար ոգիներ:

Ս. Ներսէս Շնորհալու վախճանից յետոյ Ամենայն Հայոց Կաթողիկոս ընտրուեց Շնորհալու եղբօր որդի Գրիգոր

Դ. Տղան, որը Լամբրոնացու մօր եղբօրորդին էր: Նորընտիր հայրապետը քաջ գիտէր երանելու իմաստութեան, երկայնամտութեան եւ հոգեշահ ֆարոգչութեան մասին: Ուստի «հրամայական նամակով» 23 ամեայ Ներսէսին կանչեց Հռովմայ եւ ձեռնադրեց Տարսնի, Լամբրոնի եւ շրջակայ գաւառների արքեպիսկոպոս: Սկեւոյի վանականների միակամ պահանջով կաթողիկոսը Ներսէս Լամբրոնացուն ստիպեց ստանձնել նաեւ Սկեւոյի վանքի առաջնորդութիւնը: Սրբազան հայրը ստիպուած էր նստել թէ՛ Լամբրոն, թէ՛ Տարսն եւ Սկեւոյի վանքում:

Իր վիճակի ժողովուրդը նրան էր նայում որպէս մի հրեշտակի, քանի որ հօտը հովում էր ամենայն զգաստութեամբ, բոլորին նայում էր հաւասար աչքով, անսահման արդարամիտ էր, քաղցրախոհ, ամենքին հասնող, սխալների հանդէպ՝ խիստ ու անգիշում: Ինչպէս Գրիգոր Սկեւոյացին է գրում, նա «ախտաւոր խօսքերի համար կիզանող հուր էր, չարի համար՝ արմատից հատող սուր»:

Մօտ մէկ տարի անց, տեսնելով, որ իր պաշտօնը թոյլ չի տալիս պարապել աղօթքներով, ընթերցանութեամբ ու գիտութեամբ, դարձեալ թողեց պաշտօնը գնաց Սաղրուի անապատ՝ իր սիրելի ու անձկալի ուսուցիչ Յովհաննէս վարդապետի մօտ: Այստեղ, 24 տարեկանում, իր նգնաւոր եղբայրների խնդրանքով սկսեց «Մեկնութիւն Սաղմոսաց» հոգեշահ աշխատութիւնը, որն աւարտեց 1181թ.: Այստեղ գրեց նաեւ հայ մատենագիտութեան զարդերից մէկը՝ «Մեկնութիւն Պատարագին» անգուգադիր երկը: «Մեկնութիւն Պատարագին» կորել եւ հրաշքով գտնուել է: Երբ 1187թ. «անօրէնները» Երուսաղէմը դարձեալ առան, Հռոմի պապի յորդորով Երուսաղէմ սկսեց իսաչակրաց երրորդ արշաւանքը: Այն գլխաւորում էր հռոմէական

կայսրութեան ծերունագարդ կայսր Ֆրեդերիկ Շիկամօրուսը: Երուսաղէմ արշաւի ճամբին Շիկամօրուսն անցնում է Հայկական Կիլիկիայով: Հոռմի պապը նախօրօք Լեւոն Բ-ին եւ հայոց կաթողիկոսին նամակով խնդրել էր աջակցել կայսրին՝ խոստանալով արքայական թագ ուղարկել Լեւոնին: Լեւոն Բ-ին թագ էր բերում նաեւ կայսրը: Լեւոն Բ-ի յանձնարարութեամբ Ներսէս Լամբրոնացին գնում է Շիկամօրուսին դիմաւորելու: Սակայն ծերունի կայսրը գետում խեղդում է: Հանապարհին, Մարաշ քաղաքից այն կողմ, մահմեդականները յարձակում են, սպանում սրբազան հօր ուղեկիցներից մօտ 20 հոգու, յափշտակում են «Մեկնութիւն Պատարագի» միակ ձեռագիրը: Մի քանի տարի անց պատահաբար յայտնի է դառնում ձեռագրի տեղը եւ երանելին 1192թ. մեծ գումարով փրկագնում է ձեռագիրը:

Այն մեր պատարագի հանրագիտարանն է: Աշխատութիւնը վերականգնում է Ս. Պատարագի սկզբնական պատկերը, սրբում հետագայ աղաւաղումներից եւ օտարամուտ տարրերից, մեկնում քաղմաթիւ ծէսեր, խորհուրդներ, աղօթքներ եւ այլն: Պատարագի մեկնութեան մէջ առաջարկում է 18 քարեփոխումներ, որոնք հիմնականում հին հայոց օրէնքների ու կարգերի վերականգնման առաջարկութիւններ էին: Օրինակ՝ նշում է, որ պէտք է խափանել կաշառքով ու իշխողների միջամտութեամբ եկեղեցական աթոռների տիրանալը, խափանել անչափահասներին եւ անուաններին եկեղեցական աստիճան շնորհելը, Պատարագի խորհուրդը կատարել միայն եկեղեցու մէջ, սաղմոսերգութիւնները պէտք է կատարուեն յստակ արտասանութեամբ եւ մեղմաձայն երգեցողութեամբ, պէտք է վերացնել կաթողիկոսների եւ եպիսկոպոսների աթոռների ժառանգաբար

յաջորդութիւնը եւ նրանց պաշտօնի կոչել ընտրութիւններով:

Սկեռայի վանքի միաբանները, իր արիւնակիցները եւ ընդհանրապէս Լամբրոնի ու Տարսուսի հաւատացեալ ժողովուրդը այնքան էին կարօտել Ներսէս Լամբրոնացուն ու իր քարոզներին, որ կաթողիկոսին աղերսեցին նրան ետ կանչել: Գրիգոր Գ. Տղայ հայրապետը յատուկ հրամանագրով Ներսէս Լամբրոնացուն ետ բերեց իր վիճակը:

Հանազան ախտերի բուժումների եւ, մանաւանդ, իր սուրբ վարքի ու իմաստութեան համբաւն էլ աւելի հռչակուեց: Նա, այդ համբաւից ու պատիւներից խոյս տալով, ձգտում էր դարձեալ առանձնանալ մենաստանում: Ուստի փոքր անց նորից հանապարհ ընկաւ, այս անգամ՝ Եգիպտոսի ճգնաւորների անապատը:

Իր քաղաքային եւ եպիսկոպոսութեան օրերին մի քանի անյաջող փորձ արեց ռտարորիկ ուխտի գնալ նաեւ Սեպուի լեռ, ուր ճգնել էր հայոց սրբերի գլուխ, երիցս երանելի Գրիգոր Լուսաւորիչը: Բայց ամէն անգամ, հանապարհի կէսին չը հասած, նրա ետեւից ուղարկուած ժողովրդի ընտրեալները ետ էին բերում: Մէկ ուրիշ անգամ, աշխարհականների ձեռքից ազատուելով, ճնաց Կիպրոս կղզի՝ յոյն ճգնաւորների մօտ: Կիպրոսում առաւել եւս հմտացաւ յունալեզու մատենագրութեան մէջ:

Աշխարհիկ փառքից, պատիւներից ու պաշտօններից խուսափելու եւս մի քանի փորձերից յետոյ, երբ տեսաւ, որ իրեն չեն թողնում զբաղուել իր սիրած գործով, ստիպուած համակերպուեց եւ ամբողջովին նուիրուեց եկեղեցական, քաղաքական եւ մշակութային գործերին:

Նա ծառայում էր թէ՛ իր վիճակում, թէ՛ վեհարանում, թէ՛ մասամբ նաեւ Լեւոն

Բ-ի պալատում: Գլխաւորում էր եկեղեցական ու պետական պատուիրակութիւններ, մասնակցում դիւանագիտական հանդիպումների, եկեղեցական միջազգային ժողովների, վարում էր իր վիճակի գործերը:

Օտարների մէջ հոչակուեց յատկապէս քրիստոնէական եկեղեցիները միասնական տեսնելու եւ հայադաւանութեան սկզբունքները պաշտպանող ատենաքանուութիւններով: Դրանցով մնաց Հայաստանեայց Առաքելական Սուրբ Եկեղեցու ծիսակարգը եւ դաւանութիւնն անխոտոր պահող նշանաւոր հայրերից մէկը: Իր այդ գործունէութիւնից պատմութիւնը մեզ է հասցրել մի քանի դրուագ, որոնցից առաւել յայտնին իր այցելութիւնն է Կոստանդնուպոլիս: Նա Բիւզանդիայի մայրաքաղաք էր մեկնել՝ մասնակցելու դաւանական խնդիրների քննարկմանը: Ժողովը նախագահում էին Բիւզանդիայի կայսրը եւ յունաց Տիեզերական Պատրիարքը:

Իր իմաստութեան ու առաքինութեան համբաւը վաղուց էր հասել Բիւզանդիա, ուստի թէ՛ կայսրից, թէ՛ պատրիարքից մեծ պատիւներ ու մեծարանքներ ընդունեց:

Ատենաւում հայադաւանութիւնը պաշտպանելիս երանելին «բազում օրեր» վիճեց յոյն հոռոտոր-վարդապետների հետ՝ «թէ՛ առանձին-առանձին եւ թէ՛ բոլորի հետ խոկալով» (Գր. Սկեւոացի): Այդ վիճարանութիւններում նա յաղթեց բոլորին: Կենսագիրն այսպէս է պատկերում վիճակը. «Մէկ մարդ գերազանցեց ամենին»:

Ատենաքանութիւններից հոչակաւորը Հռոմկլայի 1179թ. ժողովում խօսածն է՝ հայ հրապարակաստութեան անմրցելի կոթողը: Այն թարգմանուել է յունարէն, լատիներէն, ֆրանսերէն, իտալերէն, գերմաներէն եւ այլ լեզուներով:

«Ատենաքանութեան» աշխարհաբար առաջին թարգմանիչ Ստեփաննոս

Նազարեանցը գրում է. «Հարկաւոր է ասել, որ այդ հրապարակաստութիւնը ... պատկանում է առաւել հոչակաւոր ատենաքանական նառերին, որ երբեքիցէ ասած են աշխարհի վերայ» (Հիւսիսափայլ, 1859թ. էջ 83):

«Ատենաքանութիւնը» համաշխարհային նմանատիպ գրականութեան գոհարներից են համարել թէ՛ հայ, թէ՛ օտար բազմաթիւ մասնագէտներ՝ ինչպէս հեղինակի կենդանութեան օրօք, այնպէս էլ հետագայում:

Հայ մատենագրութեան կարեւոր արժէքներից են նրա ներքողները, նառերը, խրատականները, հայ եւ օտար պետական ու կրօնական այրերին յղած թղթերը (նամակ), որոնցից յայտնի են անտիոքի Ոսկան մենակեացին ու յատկապէս Լեւոն Մեծագործին գրածները: Այդ թղթում նա հերքում է Հաղբատի եպիսկոպոս Տուտեորդու եւ այլոց անհիմն մեղադրանքները, թէ իբր ինքը հեռանում է ազգային աւանդներից:

Ոսկան Մենակեացին ուղղած թղթում հիմնաւոր ապացոյցներով յոյների յարձակումներից պաշտպանում է Հայ Եկեղեցու ծէսերը, ցուցանում է յոյների միտումնաւորութիւնն այդ խնդրում, հերքում Ս. Սահակ հայրապետի տեսիլքը աղաւաղելու նրանց փորձերը:

Սրբազան հայրը յօրինել է 20ից աւելի շարականների խօսքերը եւ եղանակները, քաղցր ձայնով երգել դրանք: Յայտնի են Ջատկի, Համբարձման, Նոր Կիւրակիի, «Այսօր Յարեալ», «Նորոգեալ կղզիք», Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչի թողնորին ձօնած «Որ զլոյս» կտորները: Դրանք ընդունուած են մեր Եկեղեցու ժամերգութեան մէջ եւ մուծուած են Շարակնոց:

Ճառերից յայտնի են «Տէրունական տօների խորհուրդի», «Համբարձման եւ Հոգեգալստեան» սրտայոյզ էջերը, մեկնու-

թիւններից՝ արդէն յիշատակուած «Սաղմոսաց մեկնութիւնը», Ս. Գրիգոր Նարեկացու աղօթքների եւ Սողոմոնի Առակների մեկնութիւնները:

Ունի նաեւ տաղեր «Ի սիրելին իւր Յովհ. Աւետարանիչ փափուկ իմաստիւք», «Ի սուրբն Գեորգի», «Ի թաղումն Տեառն ազնիւ եւ խորագգեայ», «Մեղեդի ի սուրբն Աստուածածին», «Քերովքէից գերագունից» եւ այլն: Գրել է Ս. Գրիգոր Նարեկացու վարքը, Ս. Ներսէս Շնորհալուն մուշիւրուած յայտնի «Գովեստ Ներքողականը»:

Եղաւ հայ թարգմանական գրականութիւնը նոխացնող երեսելի հայրերից: Յունարէնից, լատիներէն ու այլ լեզուներից թարգմանեց բազում մեկնութիւններ, ճառեր, նահատակաց վկայաբանութիւններ, սուրբ ճգնաւորաց վարքեր, խրատներ, մարդակազմութեան մասին գրքեր:

Միւսայլ Չամչեանը եւ ուրիշներ ճշում են, որ իրենից առաջ կատարած թարգմանութիւններն ի մի բերելով եւ պակասը լրացնելով՝ կազմեց նաեւ հոգեշահ ՀԱՐԱՆԾ ՎԱՐԲ (Ս. Հայրերի վարքը) մատենանը: Իր մասին տպագիր առաջին մենագրութեան հեղինակ Ներսէս Ակինեանը ճշում է, որ Լամբրոնացին ասորիների եւ յոյների հետեւութեամբ Ս. Գրքի բոլոր գրքերը հաւաքեց-ամփոփեց մէկ մատենանում՝ հայոց մէջ առաջին անգամ կազմելով Աստուածաշունչ միացեալ մատենանը:

Յունարէնից, լատիներէնից եւ այլ լեզուներից թարգմանել է Բիւզանդիայի կայսրեր Լեւոնի, Կոստանդինի եւ այլոց փառափալկան օրէնքները, օտար ճգնաւորական ուխտերի կանոնագրութիւններ, որոնցից Կիրակոս Գանձակեցին յիշատակում է «Բենեդիկտոսի օրէնսդրութիւնը»: Լեւոն Մեծագործի թագադրութիւնը պատշաճ անցկացնելու

համար թարգմանեց յոյն եւ լատին թագաւորների ու կայսրերի թագադրութեան եւ օրհնութեան ծէսերը: Թարգմանութիւնների մէջ յիշում են նաեւ զինուորական օրէնքներ, որոնցում մարզում էին հայ մարտիկները: Այդ օրէնքներն իր կողմից լրացնելուց-տեղայնացնելուց յետոյ Կիլիկեան Հայաստանին ծառայեցին մինչեւ Մխիթար Գօշի եւ Սմբատ Սպարապետի «Դատաստանագրքերի» տարածումը: Ս. Ներսէս Կլայեցու հետեւութեամբ եւ օրինակով նա կարգաւորեց նաեւ մեր եկեղեցական ծէսերը, որոնք խաթարուել էին Բագրատունեաց թագաւորութեան քարձումից յետոյ եկած հարիւրամեայ անիշխանութեան հետեւանով:

Այդ ամենով Լամբրոնացին դարձաւ մեր իրաւունքի պատմութիւնը կերտող խոշոր գործիչներից մէկը:

Երանելին նաեւ բարերար էր, մշակոյթի ու գիտութեան հովանաւոր: Նա հովանաւորում էր գրիչներին, նւիրապէս օժանդակում ձեռագիր ընդօրինակողներին, անձամբ օրինակում հին ձեռագրեր, պատուիրում նորերը: Օրինակ՝ Ս. Գրիգոր Նարեկացու «Մատեան ողբերգութեան»՝ մեզ հասած հնագոյն (1173) եւ լուսագոյն ընդօրինակութիւնը Ներսէս Լամբրոնացու պատուէրով արտագրել է իր աշակերտ Գրիգոր Սկեւոացին (պահում է Երեսանի Մատենադարանում):

Հսկայական ծախսերի կարօտ այս մշակութային-բարեգործական ձեռնարկները նա ծաւալում էր հիմնականում իր անձնական միջոցներից: Այսպէս, հօրից իրեն ժառանգութիւն հասած երեսուն հազար ոսկու երկու երրորդը նա ծախսեց իր թեմի եկեղեցիների սպասքները նոխացնելու, գրքեր գնելու եւ ընդօրինակել տալու վրայ, հիմնեց Սկեւոայի մատենադարանը, կառուցեց եկեղեցի, նորոգեց հները: Այդ մասին տեղեկանում ենք Կիրակոս Գանձակեցի պատմիչից, որը

գրում է, «Սկեւոայի վանքում, անառիկ Լամբրոն բերդի մօտ, կառուցեց նաեւ մի հրաշագեղ եկեղեցի, վանքի պաշտամունքային արարողութիւնը կարգաւորեց այլագեղների օրինակով՝ սարկաւագով, դպիրով եւ անծածկոյթ գլխով (գլխաբաց), ինչը հայերից շատերը պարսաւում էին»:

Հօրից ժառանգած երեսուն հազար ռուկ մէկ երրորդը (տասը հազար) նա ծախսեց աղփատների վրայ: Լեւոն Բ-ին գրած թղթից յայտնի է, որ իր տնօրինութեամբ ամէն չորեքշաբթի եւ ուրբաթ Տարսուցի եկեղեցու դռանը երկու-երեք, նոյնիսկ չորս հարիւր աղփատի ճրի հաց ու բակլայ էր բաշխում:

Սուրբը ամենայն բծախնդրութեամբ պեղում-վերականգնում էր մեր եկեղեցու աւանդական ծէսերն ու կարգերը, կատարում բարեփոխումներ, ջատագովում քրիստոնէական եկեղեցու միասնութիւնը, գործնական ֆայլեր անում այդ համրով:

Այս ամենի համար նրա դէմ դուրս եկան ժամանակի անգէտ, նախանձոտ ու անբնական մարդիկ: Իր դէմ ուղղուած ամբաստանութիւնները համբերատար չսկսեց յետոյ Լեւոն Մեծագործին յղած վերոյիշեալ նամակով հերքեց իր դէմ եղած ամբաստանները եւ «է՛լ աւելի սիրելի եղաւ ամենին»:

Իր մայրը՝ Շահանդուխտ տիկինը, որ զարդարուած էր «ամենայն առաքինութեամբ», իր երկու այրիացած դուստրերի հետ (Շուշան, Տալիթա) մտաւ կուսանոց: Մօր եւ քոյրերի կուսանոց մտնելն օրհնեց Ներսէս Լամբրոնացին եւ ստանձնեց նրանց հոգեւոր հայրութիւնը: Որոշ ժամանակ անց մօրը եւ քոյրերին միացաւ երրորդ քոյրը՝ Մարիամը: Նրանք չորսով էլ իրենց ճգնակեաց կեանքով եղան երեսելի:

Այդ ժամանակ իր Հեթում եղբայրը, որը Լամբրոնի տէրն էր, Սկեւոայի ուխտում շինեց մի եկեղեցի: Նոր կիւրակէի տօնին

եղաւ եկեղեցու նաւակառիւքը (նորաշէն եկեղեցու օծման արարողութիւն): Նաւակառիւքին պատարագ մատուցեց Ներսէս Լամբրոնացին եւ, ինչպէս ենթադրում է Միքայէլ Զամչեանը, այդ նոյն օրն էլ երգեց իր յօրինած սփանջելի շարականը՝ «Նորոգեալ կղզիք»:

Կեանքի վերջում մասնակցեց Լեւոն Բ-ի շքեղ թագադրութեանը, որը եղաւ Տարսուցի տաճարում 1198թ. Յունուարի 6ին:

Կենսագիրներն այսպէս են պատմում երանելու վախճանը. —

«Պատարագ մատուցելիս բոնուեց ինչ որ ցաւերից, հիւանդացաւ: Իմանալով, որ մերձեցել է իր երկրային կեանքի վերջը՝ սկսեց ցնծալ իր հոգին, փանգի անձկութեամբ ցանկանում էր դուրս գալ իր մարմնից, մտնել Աստուծոյ մօտ: Ապա իր փոքր կանչեց աշակերտներին, խրատեց նրանց, օրհնեց, աչքերը յառեց երկինք եւ ասաց իր վերջին խօսքերը. «Բո ձեռքն եմ աւանդում հոգիս, Յիսուս, ընդունիր Բո Ներսէսի հոգին»: Այս ասելով՝ հոգին աւանդեց 1198թ. Յուլիսի 14ին, 45 տարեկանում: Նրա պատուական մարմինը թաղեցին Սկեւոայի վանքի Ս. Փրկիչ եկեղեցու մեծաշէն դամբարանում՝ Լամբրոն դղեակի մօտ: Ամենայն Հայոց կաթողիկոսի հրամանով որոշուեց ամէն տարի Յուլիսի 14ին (Յասմաւուրքում՝ Յուլիսի 17ին) նշել նրա յիշատակը:

Հայ երեսելի գրող եւ մեր նոր գրականագիտութեան խոշորագոյն դէմք Յակոբ Օշականն այսպէս է բնորոշել Ներսէս Լամբրոնացուն.

«Խստակրօն՝ մոլեռանդ ըլլալու չափ. Լայնամիտ չը հասկցուելու չափ.

Կրֆոտ՝ իր հակառակորդները նախատել զիջանելու չափ.

Ազդեցիկ՝ արժունիքներ տապալելու չափ:

... Եղաւ ազատագրուած իմացակա-

նութիւն, բոլորանուէր հասկացութիւն եւ սիրտ, գիտցաւ անցաւորէն ինքզինքը վերացնել եւ ըլլալ մէկը այն քիչ մարդերէն, որոնք կրկէս կը նետուին՝ աշխարհներ նուաճելու առաջադրութեամբ, կը պայքարին իրենց պայքարը աննահանջ, կը սեւեռեն իրենց ժամանակի խոր կնիքը իրենց յիշատակի վրայ, կը ստեղծեն հիացում եւ հալածակութիւն՝ հաւասար ուժգնութեամբ, եւ կը գոցեն աչքերնին իրենց անաւարտ երազին վրայ՝ մեզի ձգելով երբեմն քզկտուած, երբեմն պատմութեամբ իրենց համբաւը»:

Երանելու այս փոքրիկ կենսագրականը պատշաճ է աւարտել նրա մէկ այլ աշակերտի՝ Խաչատուր վանականի հիւսած «Ողբի» հետեւեալ խօսքերով, որ նա գրել է իր տիեզերալոյս վարդապետի մահուան առթիւ.

«Իմ տէրն արքուն եր ամէն տեղի,
Կիրք էր ու վարժ ամէն իմաստի,
Կեցօքն (կեանքով) սուրբ էր՝ ոչ
բոպիտի (կոպիտ),
Սրտովն՝ ողորմ՝ նման Պօղոսի,
Աղբատասէր՝ նման Յիսուսի ...»

ՌԱՖԱԵԼ ԼԱՄԲԱՐՁՈՒՄԵԱՆ

Աղբիւրներ

1. Գրիգոր Սկեւոացի, «Ներբողեան ի սուրբն Ներսէս Լամբրոնացի, Սոփերգ Հայկականք, հտ. ԺԵ, Վենետիկ, 1854թ.
2. Միքայէլ Զամչեան, Պատմութիւն Հայոց, հտ. Գ. էջ 88-95
3. Ստ. Նազարեանց, Ներսէս Լամբրոնացի (համառօտ կենսագրական եւ Ատենաբանութեան աշխարհաբար քարգմանութիւնը), Հիւսիսափայլ, 1859թ. էջ 81-134
4. Ղևոնդ Ալիշան, Սիսուան, Վենետիկ, 1885թ. էջ 86-96
5. Մաղափա Օրմանեան, Ազգապատում հատոր Ա.

6. Յ. Օշական, Ներսէս Լամբրոնացի, ՍԻՌՆ ամսագիր, Երուսաղէմ, 1954 թիւ 1-8, 10
7. Ն. Ակինեան, Ներսէս Լամբրոնացի, Վիեննա, 1956թ.
8. Գ. Յակոբեան, Ներսէս Լամբրոնացի, Երեւան 1971թ.
9. Սմբ. Սաատեթեան եպիսկոպոս, Ներսէս Լամբրոնացի, Անթիլիաս, 1981թ.